

Аналітичний матеріал

Незаконне позбавлення волі громадян України та громадян інших країн окупаційними силами Російської Федерації: результати моніторингу

Аналітичний матеріал

«Незаконне позбавлення волі громадян України та громадян інших країн окупаційними силами Російської Федерації: результати моніторингу»

підготовлено у рамках проєкту неприбуткової організації Austausch e.V. (Федеративна Республіка Німеччина) «Систематична боротьба з безкарністю» у співпраці з ГО «Експертна група «Сова» (Україна), ГО «Центр громадянських свобод» (Україна), проєктом «Архів війни» (Україна) та незалежними експертами (Королівство Норвегія)

Аналітичний матеріал підготували:

- Пильгун Лариса – заступник голови правління громадської організації «Експертна група «Сова» (Україна).
- Попков Олександр - юрист (Королівство Норвегія).
- Савва Михайло – голова правління громадської організації «Експертна група «Сова», експерт Центру громадянських свобод, доктор політичних наук, професор (Україна).
- Ящук Наталія – старший менеджер громадської організації Центр громадянських свобод (Україна).

Зміст

Основні терміни	4
Вступ	6
Резюме	6
Методологія моніторингу	7
Що відбувається? (опис проблеми)	11
Результати моніторингу незаконних затримань	17
Правові основи покращення умов утримання та звільнення українських некомпатантів	20
Висновки	24
Що робити? Рекомендації	25
Додаток 1. Огляд результатів Solidarity Talks щодо впливу на російські державні організації, що реалізують репресивну державну політику	27

Основні терміни

- OSINT (Open Source Intelligence, тобто розвідка на основі відкритих даних) – збір, аналіз та систематизація інформації із загальнодоступних джерел (соціальні мережі, реєстри, медіа, географічні карти).
- Держави-покровительки – відповідно до Женевських конвенцій це держави, обов'язком яких є охороняти інтереси сторін конфлікту. Із цією метою держави-покровительки можуть призначати, крім свого дипломатичного або консульського персоналу, делегатів із числа своїх громадян або громадян інших нейтральних держав. Призначення цих делегатів підлягає схваленню державою, в якій вони виконуватимуть свої обов'язки. Сторони конфлікту сприяють, наскільки це максимально можливо, роботі представників чи делегатів держав-покровительок.
- Каткування (в трактуванні Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання) – будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.
- Киснева депривація – недостатнє забезпечення тканин організму киснем. Киснева депривація призводить до порушення функцій організму та, при тривалому впливі, до загибелі клітин. Цей стан є небезпечним для людини. Одним із наслідків кисневої депривації є зниження імунітету та загострення хронічних захворювань. Кисневу депривацію викликає зовнішнє середовище, зокрема перебуванням у тюремній камері.
- Місця примусового утримання – установи закритого типу для утримання людей, які відбувають покарання, перебувають під слідством, очікують на депортацію або незаконно позбавлені волі внаслідок російської агресії проти України з 2014 року до теперішнього часу. До таких місць належать як офіційні установи, і неофіційні. Усі такі установи знаходяться на території Російської Федерації та на тимчасово окупованих територіях України під контролем російської влади.
- Моніторинг - спостереження за будь-якими процесами (постійне або на певному інтервалі часу) для їх оцінки, прогнозу та розробки рекомендацій.
- Насильницьке зникнення (в трактуванні Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень) – арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону.
- Незаконне позбавлення волі – насильницьке утримання людини без її згоди та законних підстав, що порушує право на особисту недоторканність. Є серйозним порушенням прав людини. Незаконне позбавлення волі включає утримання, арешт або викрадення, які здійснюються як державними, так і недержавними акторами.
- Сексуалізоване насильство — це будь-які дії сексуального характеру, вчинені без вільної та усвідомленої згоди людини. Поняття сексуалізованого насильства часто використовується як синонім поняття «сексуальне насильство», однак акцентує увагу на таких цілях цього злочину, як підкорення, приниження, залякування або руйнування особистості чи спільноти людей.
- Сексуальне насильство у зв'язку з конфліктом – зґвалтування, втягнення в сексуальне рабство, примус до заняття проституцією, примусова вагітність, примусові аборти, примусова стерилізація, шлюби з примусу та будь-які інші схожі за ступенем тяжкості форми сексуального насильства по відношенню до жінок, чоловіків, дівчаток і хлопчиків і таке, що має прямий або опосередкований зв'язок з конфліктом.

- Сенсорна депривація – часткове чи повне припинення зовнішнього впливу на один чи декілька органів почуттів людини. Вона (депривація) призводить до зниження потоку нервових імпульсів у центральну нервову систему. Виникає при ізоляції людей у замкненому просторі, наприклад, при утриманні в камері. Тривала сенсорна депривація призводить до втрати зв'язку з реальністю, депресії, нездатності концентруватися і може призвести до посттравматичного стресу.
Субститут – у міжнародному гуманітарному праві (МГП) – це неупереджена гуманітарна організація (наприклад, Міжнародний Комітет Червоного Хреста), яка виконує функції держави-покровительки для контролю над дотриманням Женевських конвенцій. Субститут бере на себе обов'язки захисту жертв війни, якщо сторони конфлікту не призначили державу-покровителя.
- Універсальна юрисдикція – кримінальна юрисдикція, що ґрунтується на характері злочину, безвідносно до території, де він був скоєний, громадянства підозрюваного чи засудженого правопорушника, громадянства потерпілого чи будь-якого іншого зв'язку з державою, яка здійснює таку юрисдикцію. Держава може здійснювати універсальну юрисдикцію щодо злочину, вчиненого іноземним громадянином проти іншого іноземного громадянина поза територією цієї держави.
- Цивільні, які незаконно утримуються російською стороною у зв'язку зі збройним конфліктом – особи, які постійно або тривало проживали на території України і були затримані та позбавлені волі без судових рішень російськими військовими або представниками спецслужб чи підконтрольними РФ групами та структурами на окупованих територіях України. Серед цивільних, що незаконно утримуються, є громадяни як України (таких переважна більшість), так і інших країн, наприклад, Білорусі та Іспанії.

Вступ

Цей аналітичний матеріал підготовлено у відповідь на запит українського суспільства щодо отримання більш повної інформації про проблеми, пов'язані з незаконним позбавленням волі українських цивільних (некомбатантів) російськими окупаційними силами. Цей запит присутній у зверненнях жертв позбавлення волі та їхніх родичів до українських правозахисних організацій; у публікаціях в засобах масової інформації та соціальних мережах тощо. Запит стосується як діагностики проблеми, так і рекомендацій щодо її вирішення.

Підготовка аналітичного матеріалу стала можливою внаслідок активної співпраці цілої низки українських правозахисних організацій, які працюють на користь жертв незаконного позбавлення волі, та Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими.

Резюме

Моніторинг незаконного позбавлення волі підтверджує масовий та системний характер таких практик. Системні порушення прав та скоєння злочинів щодо цивільних українців та військовополонених, у тому числі незаконне позбавлення волі, є не ексцесами виконавців, а державною політикою російського режиму.

Російський режим не робить добровільних кроків щодо масового звільнення українських некомбатантів або поліпшення їхнього становища. Ми не маємо підстав прогнозувати подібні добровільні дії і надалі.

Російський режим сформував систему нормативних актів, на підставі якої російські посадовці оформлюють незаконне позбавлення волі українських некомбатантів. Ці нормативні акти не оприлюднені, тому їх застосування суперечить як міжнародним зобов'язанням Росії, так і Конституції РФ.

Російська влада не виконує вимог міжнародного гуманітарного права щодо українських некомбатантів. Поліпшення умов утримання та звільнення українців можливе лише внаслідок примусу російського режиму робити це. Є кілька способів такого примусу. Це, зокрема, розслідування та кримінальне переслідування в Україні, застосування можливостей універсальної юрисдикції іншими країнами, запровадження обмежувальних заходів (санкцій) щодо російських посадових осіб та організацій.

Одним із доступних способів такого примусу є санкції, тобто обмежувальні заходи. До початку 2025 року було досягнуто дуже невеликого прогресу у справі запровадження санкцій за тортури та незаконне позбавлення волі.

Прийняті у 2025 та 2026 роках резолюції Європейського парламенту відкривають можливості адвокатування санкцій (обмежувальних заходів) ЄС та окремих країн до російських державних структур, які здійснюють державну політику щодо незаконно позбавлених волі українців: Військової поліції Міністерства оборони, Федеральної служби безпеки та Федеральної служби виконання покарань. Визначення формату санкцій за незаконне позбавлення волі має виходити з того, що вони не є покаранням чи помстою. Обмежувальні заходи є способом профілактики подальших порушень та способом звільнення людей.

Визначення формату та запровадження санкцій потребують постійної взаємодії виконавчих органів Європейського Союзу, урядів зацікавлених країн (зокрема тих, що не входять до ЄС) та представників української правозахисної спільноти.

Необхідно і далі здійснювати моніторинг незаконних затримань і позбавлення волі та удосконалювати систему моніторингу, запроваджуючи інструменти OSINT.

Методологія моніторингу

Методологія моніторингу містить:

- методологію збору та аналізу інформації про незаконне позбавлення волі;
- методологію розробки рекомендацій.

Методологія збору та аналізу інформації про незаконне позбавлення волі

Збір та аналіз інформації про незаконне позбавлення волі цивільних осіб здійснюється шляхом комбінованого використання інформації з відкритих джерел та польових інтерв'ю, а також інформації, яку надають члени сімей чи інші люди, під час звернень до правозахисних організацій.

Комбінований підхід дозволяє верифікувати інформацію з різних джерел та мінімізувати ризик помилок. Росія не визнає факт позбавлення волі значної частини цивільних, а також практикує їх утримання під вартою без доступу до адвокатів, родичів та міжнародних організацій. Як результат, усі люди, яких незаконно утримують під вартою, перебувають у стані інкомунікадо (incommunicado detention). Цей термін означає відсутність будь-якої офіційної інформації про місцезнаходження, правовий статус людини та стан її здоров'я. Найважливіше те, що люди у цьому стані позбавлені можливості спілкуватися зі своїми родичами.

Інструменти моніторингу

1. OSINT-моніторинг відкритих джерел

Моніторинг відкритих джерел – є найбільш доступним методом збору інформації, і водночас таким, що вимагає застосування спеціальних інструментів. Інформація береться з:

- телеграм-каналів окупаційних адміністрацій;
- телеграм-каналів російських силових структур;
- російських державних та регіональних медіа;
- російських провладних та пропагандистських каналів;
- відеоплатформ та соціальних мереж (наприклад, TikTok, YouTube тощо);
- офіційних повідомлень російських силових структур на їх інтернет ресурсах;
- публікацій прес-служб російських судів на їхніх сайтах, у телеграм-каналах та інших ресурсах;
- неофіційних публікацій провладних та військових блогерів, а також пропагандистів.

Людей рідко зазначають у повідомленнях про утримання обвинуваченнями у «шпигунстві», «державній зраді», «тероризмі» або «екстремізмі». У більшості випадків такі повідомлення не містять прізвищ людей або іншої інформації, за якою можна ідентифікувати особу. У багатьох випадках повідомляється лише факт утримання чи порушення кримінальної справи. Прикладом є публікація «Crimea resident detained for sharing information about military facilities with Security Service of Ukraine – FSB»¹.

Після виявлення таких повідомлень правозахисники, які документують такі порушення:

- фіксують факт утримання під вартою;
- збирають додаткову інформацію через відкриті джерела;
- намагаються встановити особу.

Після встановлення особи пошук інформації здійснюється шляхом моніторингу російських судових реєстрів та інформаційних баз кримінальних справ. Кількість повідомлень про утримання людей під вартою перевищує кількість порушених кримінальних справ. Це свідчить про велику кількість людей, які перебувають у неволі без кримінального провадження.

Для щоденного рутинного моніторингу інформації доцільно використовувати сучасні технології. Наприклад, мовні моделі штучного інтелекту. Самостійна перевірка кожного окремого джерела інформації (наприклад, медіа) потребує значних витрат часу. Навіть допомога волонтерів не

¹ Crimea resident detained for sharing information about military facilities with Security Service of Ukraine – FSB. Military news. 21.04.2025// https://www.interfax-russia.ru/military/news_eng/421804

дозволяє своєчасно перевіряти усі ресурси. Є ризик пропустити необхідну, а подекуди життєво важливу інформацію.

Використання інструментів ШІ дозволяє налаштувати автоматичний пошук необхідних відомостей, коригувати його та аналізувати результати. Інструменти ШІ є доступними фінансово.

2. Моніторинг кримінальних справ у Російській Федерації

Наступним етапом є моніторинг російських кримінальних проваджень, який здійснюється у співпраці із зацікавленими експертами та організаціями з різних країн. Вивчаються:

- реєстри судів (ДАС «Правосуддя»);
- повідомлення прокуратури та слідчих органів;
- публікації в російських медіа;
- рішення судів про арешт або продовження запобіжного заходу

Це дає змогу встановити особу затриманого, визначити статтю кримінального кодексу, підтвердити факт утримання людини в неволі.

У значній кількості випадків кримінальні справи відкриваються за статтями Кримінального кодексу РФ:

- 276/275 – «шпигунство»/«державна зрада», залежно від громадянства обвинуваченого;
- 205 КК РФ – «терористичний акт»;
- 105 - «вбивство»;
- 208 - «організація незаконного збройного формування або участь у ньому, а також участь у збройному конфлікті або військових діях з метою, що суперечить інтересам Російської Федерації».²

При цьому затримання часто відбувається задовго до офіційного відкриття справи, що означає фактичне утримання особи в стані *incommunicado*.³

Під час деяких судових процесів адвокати або підсудний публічно повідомляють, що офіційна дата затримання не відповідає дійсності, і людину затримали значно раніше. Таким чином, вдається фіксувати факт незаконного затримання до порушення кримінальної справи.

3. Інтерв'ю зі цивільними особами та військовополоненими, звільненими з російського полону

Найбільш важливим джерелом інформації є інтерв'ю зі звільненими з російського полону цивільними та військовими. Люди, які перебували у місцях несвободи на території Російської Федерації та тимчасово окупованих територіях України, часто надають інформацію про:

- людей, з якими вони перебували в одній камері, називають їх імена;
- приблизний час затримання;
- обставини утримання;
- переведення людей в інші місця утримання.

Російська влада не поділяє українців на цивільних та військовополонених, класифікуючи всіх як «затриманий за протидію спеціальній військовій операції». Цивільних і військовополонених часто утримують разом.

Свідчення звільнених з полону дозволяють:

- ідентифікувати нових утримуваних;
- підтвердити інформацію про вже відомих осіб;

² Unlawful criminal prosecution of Ukrainian citizens in the Russian Federation and methods for protecting the rights of victims of such prosecution. 6 February 2025//Expert group Owl. <https://www.savvami.com/en/post/unlawful-criminal-prosecution-of-ukrainian-citizens-in-the-russian-federation-and-methods-for-protect>

³ Two saboteurs working for Ukrainian special services detained in Crimea — FSB. 23 January 2026//TASS. Russian News Agency. https://tass.com/society/2075835?utm_source=chatgpt.com

- визначити місця утримання.

За даними журналістських розслідувань, значна кількість цивільних міститься у спеціальних закритих секціях СІЗО чи секретних ізоляторах, де їхня присутність офіційно не фіксується.⁴

4. Звернення сімей незаконно затриманих людей.

Ще одним важливим джерелом інформації є звернення родичів цивільних осіб, які зникли на окупованих територіях. Це можуть бути території, які вже звільнені або все ще знаходяться в окупації. Члени сімей зазвичай повідомляють базову інформацію: дату зникнення людини, останнє місце перебування, обставини затримання, свідчення очевидців. У багатьох випадках свідки повідомляють, що людину затримали в ільськові РФ чи співробітники ФСБ, чи люди в уніформі без розпізнавальних знаків. Після таких затримань місцезнаходження людини зазвичай невідоме.

У рамках документування цього злочину збираються свідчення родичів, перевіряється інформація через інші джерела, провадиться пошук у судових реєстрах РФ.

Інформацію про місця утримання незаконно затриманих осіб можна отримати зі свідчень українців, що звільнилися, та з результатів моніторингу кримінальних справ. З проаналізованих джерел впливає, що значна частина цивільних довго перебуває:

- у слідчих ізоляторах (СІЗО) та інших установах федеральної служби виконання покарань на окупованих територіях та територіях РФ. У цих закладах утримуються також військовополонені;
- у місцях, непризначених для утримання затриманих, наприклад, підвалах, гаражах, складських приміщеннях тощо.

Розслідування українських, зарубіжних та міжнародних медіа підтверджують існування мережі місць утримання цивільних, дезагосовуються тортури, психологічний тиск та ізоляцію від зовнішнього світу.⁵

Названі вище джерела інформації та методи пошуку інформації використовують декілька українських організацій, які спеціалізуються на збиранні інформації: «Архів війни», Центр громадянських свобод, Експертна група «Сова». Така кооперація дозволила зібрати інформацію про незаконні затримання з початку повномасштабної агресії РФ (лютий 2022 року) для цього аналітичного матеріалу.

Для підтвердження деяких фактів, пов'язаних з незаконним утриманням людей, автори звіту використали офіційні документи російських органів влади, які були оприлюднені міжнародним проектом «Гулаг-ні». Наресурсі цього проекту було наступне повідомлення: «У нашому розпорядженні — архів службових документів Міноборони РФ та ФСВП з грифом «для службового користування». Ці матеріали підтверджують:

- незаконне утримання тисяч військовополонених громадян України на території РФ;
- масові тортури, тиск та примус до показань;
- повну відсутність судових рішень та правового статусу;

⁴ Meduza: FSB has secret detention facilities in Crimea used to torture Ukrainians arrested on occupied territories. 26 May 2023//Novaya Gazeta Europe. https://novyagazeta.eu/articles/2023/05/26/meduza-fsb-has-secret-detention-facilities-in-crimea-used-to-torture-ukrainians-arrested-on-occupied-territories-en-news?utm_source=chatgpt.com

⁵ Висоцька Тетяна Історія жінки, яку окупанти викрали й ув'язнили на Донеччині. 16.04.2025//Texty.org.ua. <https://texty.org.ua/articles/114898/nehaly-tak-okupanty-n-azyvayut-bezpis-tavno-uvyaznennyh-v-s-izo-cyv-ilnyh-ukrayinciv/>; Тюссен Д. Українські цивільні в полоні РФ та їхні історії. 07.04.2026//DW.

<https://amp.dw.com/uk/ukrainski-civilni-v-rosijskomu-poloni-istorii-bolu-ocikuvanna-ta-borotbi/a-76694173>; Вагнер Александра Почти 2000 incommunicado. Россия незаконно лишает свободы гражданских лиц. 08.03.2026//Радио Свобода. <https://www.svoboda.org/a/pochti-2000-incommunicado-rossiya-nezakonno-lisyaet-svobody-grazhdanskih-lits/33692889.html>; Karmanau Yuras Life is harsh and dangerous in Russian-run parts of Ukraine, activists and former residents say. February 20, 2026//The Washington Times.

<https://www.washingtontimes.com/news/2026/feb/20/life-harsh-dangerous-russian-run-parts-ukraine-activists-ex-residents/>

- координацію дій федеральної служби безпеки, федеральної служби виконання покарань, Слідчого комітету, прокуратури та військових комендатур»⁶.

Обмеження методології

Реальна кількість цивільних, що перебувають у стані *incommunicado*, значно перевищує кількість задокументованих випадків⁷, оскільки є певні обмеження щодо можливостей отримати інформацію про усіх людей, незаконно позбавлених волі:

- Російська Федерація приховує будь-яку інформацію про незаконно затриманих людей;
- Російська Федерація не надає доступ до місць утримання міжнародним організаціям (зокрема Міжнародному Комітету Червоного Хреста);
- значну кількість людей утримують у неволі без кримінальних справ, що унеможлиблює отримати інформацію про їх місце та умови перебування;
- сім'ї незаконно затриманих осіб часто бояться повідомляти про факти зникнення людей на окупованій території через загрозу репресій.

2. Методологія розробки рекомендацій

Вироблення рекомендацій щодо знаходження інформації про незаконно затриманих людей, покращення умов їх утримання і звільнення є найбільш важливою частиною моніторингу незаконних затримань та аналізу отриманої інформації щодо цивільних та військовополонених.

Результати моніторингу не містять готові рекомендації. Вироблення рекомендацій потребувало застосування певної методології. Процес вироблення рекомендацій передбачав, насамперед, низку експертних обговорень. Такі обговорення значно розширюють спектр можливих рішень щодо наявних проблем, а також додають об'єктивності рекомендаціям за рахунок участі експертів із різним досвідом у цих обговореннях.

У процесі вироблення рекомендацій автори аналітичного матеріалу провели експертні обговорення трьох видів:

1. Експертне обговорення за участі експертів Центру громадянських свобод.

Таке обговорення відбулося 16.02.2026 р. у форматі засідання Експертної ради організації. Захід був присвячений темі обмежувальних заходів (санкцій) щодо посадових осіб та організацій РФ, винних у незаконному позбавленні волі громадян України.

2. Експертні обговорення за участі експертів з різних країн регіону Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Такі експертні обговорення проводились у форматі міжнародних дискусій правозахисників Solidarity Talks. Так, 21 січня 2026 року відбулася експертна зустріч на тему «Моніторинг випадків незаконного позбавлення волі людей російським режимом: як підвищити ефективність захисту прав людини?». У зустрічі взяли участь 25 осіб із 11 країн. Основними доповідачами були:

- Наталія Ящук, голова Правління некомерційної організації «Інститут комунікаційних рішень», Україна;
- Ігор Мічник, директор некомерційної організації Austausch e.V., Федеративна Республіка Німеччина;
- Михайло Савва, голова Правління некомерційної організації Експертна група "Сова", доктор політичних наук, Україна.

На заході експерти сформулювали пропозиції звернутися до Європейського парламенту з проханням закликати запровадити санкції за незаконне позбавлення волі інституції Європейського

⁶ Gulagu.net ГУЛАГy-HEТ!// <https://t.me/s/NetGulagu/13274>

⁷ Repression and Political Persecution in Occupied Crimea Continue in 2025. 6 July 2025//Межа.

<https://mezha.net/eng/bukvy/repression-and-political-persecution-in-occupied-crimea-continue-in-2025/>

Союзу та держави-члени ЄС. 04 лютого 2026 року пропозиції були передані для обговорення тим депутатам Європарламенту, які є авторами проекту резолюції «Four years of Russia's war of aggression against Ukraine and European contributions to just peace and sustained security for Ukraine». Пропозиції учасників експертної зустрічі були включені до резолюції Європарламенту 2026/2599(RSP) від 24.02.2026.

18 лютого 2026 року відбулася наступна експертна зустріч у форматі Solidarity Talks на тему «Державні організації – порушники норм міжнародного права в умовах війни: як на них можна впливати?». В обговоренні взяли участь 28 осіб із 15 країн. Спікерами цієї зустрічі були:

- Олександра Романцова, виконавча директорка Центру громадянських свобод;
- Гліб Богущ, кандидат юридичних наук, Німеччина;
- Костянтин Задоя, кандидат юридичних наук, доцент, Україна;
- Дмитро Захватов, юрист, Литва-Росія.

Захід був присвячений обговоренню доцільності, ефективності та обмежень санкцій щодо державних організацій, які систематично беруть участь у реалізації злочинної державної політики. Короткі результати цього обговорення наведено у додатку 1.

3. Участь в експертних обговореннях, ініційованих та організованих іншими українськими організаціями.

Таке обговорення відбулося 7.04.2026 р., його тема - «Обмеження прав людини на окупованих Російською Федерацією територіях України». В обговоренні взяв участь Михайло Савва.

Що відбувається? (опис проблеми)

РФ зробила військові злочини та злочини проти людяності способом ведення війни та контролю за жителями окупованих територій. Такі злочини є масовим явищем. За інформацією Офісу Генерального прокурора України, станом на травень 2026 року було зареєстровано 235 558 воєнних злочинів та злочинів, пов'язаних з агресією.⁸

У межах державної політики Російської Федерації щодо цивільних осіб систематично скоюються такі злочини:

- ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи з порушенням основних норм міжнародного права;
- насильницьке зникнення людей;
- незаконне позбавлення волі.

Ці види злочинів містяться у Римському статуті.

За попередніми оцінками, кількість цивільних, які утримуються Російською Федерацією у зв'язку з конфліктом, становить до 17 000 осіб. Різними джерелами підтверджено перебування у місцях примусового тримання близько 1900 цивільних. Люди з цієї групи ідентифіковані на підставі інформації Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ), відповідей представників Російської Федерації на запити родичів, цивільних осіб та військовополонених, які повернулися в Україну.

Неточність оцінки кількості позбавлених волі цивільних викликана відмовою РФ надати інформацію про всіх цих людей або забезпечити допуск до них представників Міжнародного Комітету Червоного Хреста чи інших міжнародних організацій.

Російська Федерація порушує вимоги міжнародного гуманітарного права (МДП), які:

- надають затриманим право надсилати листи своїм родичам під час бойових дій;

⁸ Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ (станом на 23.05.2026)// Офіс Генерального прокурора. <https://gp.gov.ua/>

- зобов'язують Росію надавати представникам Міжнародного комітету Червоного Хреста доступ до всіх затриманих.

З початку військової агресії Росії проти України у 2014 році не була призначена держава-покровителька. Міжнародний Комітет Червоного Хреста діє в умовах системного невиконання Росією своїх зобов'язань щодо гуманного поводження із утримуваними у місцях позбавлення волі. Зокрема, Російська Федерація не забезпечує для цих людей комунікацію з родичами. Як наслідок, міжнародні організації та українська сторона не мають повної інформації про затриманих громадян України.

У червні-липні 2025 року Національна спілка журналістів України (НСЖУ) провела опитування серед 94 сімей цивільних, які були незаконно позбавлені волі. Основні результати опитування: 75% сімей не знають, де знаходяться їхні рідні, 60% взагалі не отримують офіційної інформації про стан справ, 89% випадків викрадення людей підтверджено українською стороною, але лише 33% – російською.⁹ Міжнародний Комітет Червоного Хреста, відповідно до норм міжнародного гуманітарного права (МГП), має особливі повноваження щодо захисту цивільних осіб, які постраждали внаслідок міжнародних конфліктів. Однак ці повноваження не були використані повною мірою. Наприклад, на сьогодні Міжнародний комітет червоного хреста (МКЧХ) не отримав доступу до всіх місць примусового утримання українських цивільних осіб. Це відбувається в результаті дій РФ, яка ігнорує прохання МКЧХ про такі відвідини. За відсутності держав-покровителів МКЧХ не запропонував воюючим країнам прийняти МКЧХ як субститут.

Російська Федерація використовує практику незаконного позбавлення волі українців із 2014 року. Ця практика набула значно більшого масштабу після початку повномасштабного вторгнення. Багато мирних жителів, які нині позбавлені волі в Російській Федерації та на окупованих територіях, були затримані окупантами ще в лютому та березні 2022 року. Це відбувалося, зокрема, у Київській, Сумській, Чернігівській, Харківській та Херсонській областях під час окупації цих територій. Ці населені пункти давно звільнено від російських окупантів. Отже, не може бути жодних причин, що виправдовують позбавлення волі цих людей. Проте вони досі не звільнені.

Окрім незаконних затримань на окупованих територіях України, російська влада затримує українців на території РФ. В останньому випадку затримання і позбавлення волі відбуваються за двома основними схемами:

Перша схема. Затримання громадян України, які мешкають у РФ. З окупованих територій України до РФ було вимушено виїхати велику кількість людей. У більшості випадків ці люди не мали вибору, куди їхати. Чисельність українців, які виїхали до РФ, оцінюється в 2,8 мільйона осіб.¹⁰ Окрім цього, значна кількість громадян України тривалий час до початку повномасштабної агресії постійно жила в РФ. Деякі з громадян України, які постійно проживають в РФ, стають жертвами незаконного позбавлення волі на підставі підозр у нелояльності до російського режиму.

Друга схема. Затримання громадян та резидентів України, які виїжджають до третіх країн через кордон Російської Федерації. Тільки для людей з українськими документами на кордоні РФ перед перепусткою до третьої країни передбачено спеціальну процедуру обов'язкової співбесіди та перевірки документів. Цю процедуру здійснюють невстановлені особи, які не мають розпізнавальних знаків та не називають себе. Вони перевіряють документи, вивчають інформацію українців на електронних носіях (телефонах, ноутбуках), оглядають татування, ставлять питання для оцінки лояльності до російського режиму. Внаслідок таких перевірок, за нашими підрахунками,

⁹ НСЖУ презентує правовий аналіз ситуації з захистом прав цивільних полонених та їхніх родин. 30.10.2025//НСЖУ. https://nsju.org/novini/nszhu-prezentuye-pravovyj-analiz-sytuaciyi-z-zahystom-prav-cyvilnyh-polonenyh-ta-yih-rodyn/?fbclid=IwY2xjawSTj-hleHRuA2FibQIxMABicmlkETfjZENaa3FEcWNI7kg0RmY4c3J0YwZhcHBfaWQQMjlyMDM5MTc4ODIwMDg5MgABHIY4a6YBYwMblpohFXl_mXGT7l8x5DMX7anhS2wiDN4YS8R2mMQVq1fSkoAv_aem_YjDEzi5lqaS5Xia9iQsq0A

¹⁰ Numbers and Evidence of Forcible Deportation of Ukrainians to Russia in the Russo-Ukrainian War// *Where Are Our People?* <https://deportation.org.ua/numbers-and-evidence-of-forcible-deportation-of-ukrainians-to-russia-in-the-russo-ukrainian-war/>

позбавляють волі приблизно 1% українців, які намагаються виїхати з РФ. Така схема позбавлення волі є одним із варіантів затримання під час «фільтрацій».¹¹

Цивільні, затримані в Україні, утримуються в РФ та на окупованих територіях у режимних установах трьох федеральних відомств:

- Федеральної служби виконання покарань (в'язниці, виправні колонії, зокрема колонії-поселення, слідчі ізолятори, виправні центри). ФСВП входить до системи органів Міністерства юстиції РФ.
- Міністерства внутрішніх справ (центри тимчасового тримання іноземних громадян).
- Міністерства оборони (гауптвахти комендатур військових гарнізонів).

У всіх таких установах українці відокремлені від російських ув'язнених чи підслідних та утримуються в ізольованих будинках, на окремих поверхах чи секторах тюремних будівель. Ймовірно, офіційно за місця утримання українців (цивільних та військовополонених) відповідають не установи Федеральної служби виконання покарань та Міністерства внутрішніх справ, а Військова поліція Міністерства оборони. Такий висновок можна зробити на підставі матеріалів деяких кримінальних справ стосовно українських некомбатантів.

На окупованих територіях багатьох українських цивільних утримують незаконно, без будь-якого оформлення факту затримання, утримують у неофіційних та не пристосованих для цього місцях: підвалах, складах, гаражах тощо. Деяких людей звільняють із місць незаконного утримання, не повертаючи їм документи. Це робиться для того, щоб унеможливити виїзд людини за межі РФ і при необхідності знову позбавити її свободи.

Історію подібного позбавлення волі розповів Сергій Воронков, якому все ж таки вдалося втекти з РФ.¹² Практики позбавлення волі без офіційного оформлення надзвичайно різноманітні. В Енергодарі Запорізької області, за інформацією мешканців міста, протягом кількох місяців після початку окупації у підвалі під будівлею відділу поліції утримували кількох працівників Запорізької атомної електростанції (АЕС).

Позбавлення волі цих людей не є законним, оскільки людину не мають права тримати в ізоляторі тимчасового тримання настільки довгий час.

Чимало українських некомбатантів утримують в офіційних місцях примусового тримання – слідчих ізоляторах (СІЗО), виправних колоніях, в'язницях та інших. У більшості випадків (за винятком цивільних, стосовно яких порушено кримінальні справи) українських некомбатантів утримують у місцях примусового тримання на окупованих територіях та РФ без судових рішень.

Російський режим упровадив у практику систему нормативних документів для оформлення позбавлення волі українських громадян. Ці документи не оприлюднені. У той же час ці документи мають безпосереднє відношення до прав людини. Відповідно до ч. 3 ст. 15 Конституції РФ, не лише закони, але будь-які нормативні акти, які зачіпають права та обов'язки людини, мають бути офіційно оприлюднені. Нормативні акти, які не були опубліковані, не застосовуються та не спричиняють жодних юридичних наслідків. Застосування таких актів є порушенням конституційних прав громадян. Таким чином, вся система юридичного оформлення позбавлення волі українців є незаконною навіть із погляду російського законодавства.

Що ми знаємо про російську систему нормативних документів, на підставі якої українців позбавляють волі?

¹¹ Savva Mykhailo, Centre for Civil Liberties. 'Filtration' of Ukrainian citizens by the occupying forces. A form of violence on many levels. 7 March 2023// Т4Р. <https://t4pua.org/en/1480>

¹² Барабанов Илья, Лотарева Анастасия «Это не госизмена, это борьба со злом». Как двое россиян переехали в Украину, оказались в оккупации и стали помогать ВСУ. 29.04.2025//BBC News. Русская служба. <https://www.bbc.com/russian/articles/cx2ye1p15pyo>

Громадян України та інших країн затримують «за протидію проведенню спеціальної військової операції в рамках кримінальної справи № 201/837072-14 за фактом застосування представниками силових структур України заборонених Женевською конвенцією від 12.08.1949 року та протоколом II до неї засобів та методів ведення війни» (цитата, яка не відображає ставлення авторів аналітичного матеріалу до змісту цієї кримінальної справи).

Ця кримінальна справа веде Головне слідче управління Слідчого комітету РФ. Російські джерела вказують, що «порядок затримання комбатантів та продовження термінів утримання їх у збірних пунктах регламентовано нормативно-правовими актами Російської Федерації. Це повноваження здійснюють начальники органів військової поліції».

Необхідно звернути увагу на те, що ця цитата описує затримання цивільної особи. Ця людина не брала участі у військових діях. Таким чином, російський режим розглядає цивільних українців (некомбатантів) як комбатантів.

Юридичною підставою позбавлення громадян України (як цивільних, так і військовополонених) свободи є постанови військових комендантів російських гарнізонів. Військові комендатури є структурними підрозділами Військової поліції Міністерства оборони РФ. В оприлюднених міжнародним проектом «Гулагу-ні» документах присутня постанова «Про поміщення особи, яка чинить протидію спеціальній військовій операції, що проводиться в порядку, встановленому президентом Російської Федерації, у слідчого ізолятора, у приміщення, що функціонує в режимі слідчого ізолятора, у виправну установу або транзитно-пересильний пункт кримінально-виконавчої системи Російської Федерації» від 17 квітня 2022 року за підписом капітана О.М. Гудинчука та з печаткою військової комендатури гарнізону міста Белгорода. Тієї ж датою 17 квітня 2022 року підписано «Акт прийому-передачі» про те, що черговий помічник начальника транзитно-пересильного пункту (ДПНК) виправної колонії № 6 УФСВП по Белгородській області І.В. Хохлов прийняв від представника збройних сил РФ А.Е. Бахтібекова громадянина України як «особу, яка протидіяла спеціальній військовій операції». Цей документ має гриф «Для службового користування» (рос. - ДСП). Постанови про переведення «осіб, які протидіяли спеціальній військовій операції» з одного місця примусового тримання до іншого також підписували військові коменданти. Оприлюднено постанову того ж таки капітана О.М. Гудинчука від 19 квітня 2022 року про переведення «особи, яка протидіяла спеціальній військовій операції» з виправної колонії № 6 до слідчого ізолятора № 2 УФСІН по Белгородській області.

Постанови про продовження термінів утримання під вартою українців також підписують військові коменданти. У травні або червні 2022 року начальник Головного управління військової поліції Міністерства оборони РФ розіслав військовим комендантам вказівку, відповідно до якої на військових комендантів покладено обов'язки щодо продовження термінів затримання людей, яких затримали «за протидію спеціальній військовій операції». Для цього військовим комендантам

надали повноваження підписувати відповідні постанови. Ця вказівка була виконана.

Правозахисниками оприлюднено постанову «Про продовження терміну затримання» від 3 березня 2022 року, підписану військовим комендантом військової комендатури міста підполковником В. Орловим. Цим документом термін утримання під вартою продовжено до 16.07.2023 року.

У листуванні між різними російськими державними органами утримання під вартою цивільних українців називають «фільтраційними заходами». При цьому листування людей, позбавлених волі, із їхніми родичами не допускається «до завершення фільтраційних заходів». У деяких випадках такі «заходи» тривають понад чотири роки.

Керівники установ Федеральної служби виконання покарань (ФСВП), до яких поміщали українців, надсилали повідомлення про це прокурорам відповідних суб'єктів РФ (республік, країв, областей). Проект «Гулагу-ні» оприлюднив таке повідомлення. Його направив тимчасовий виконувач обов'язків начальника слідчого ізолятора № 2 УФСВП по Іванівській області майора внутрішньої служби Д.Ю. Мохова від 1 жовтня 2022 року на ім'я прокурора Іванівської області. Наявність таких повідомлень ставить питання про відповідальність російських прокурорів за незаконне позбавлення волі громадян України – некомбатантів.

У випадку затримання і позбавлення волі громадянина України на території РФ не внаслідок раніше порушеної кримінальної справи, а внаслідок «фільтрації», його позбавляють волі розпорядженням керівника управління Федеральної служби безпеки в суб'єктах РФ (республіках, краях, областях). Періодично (один раз на кілька місяців) розпорядженнями тих самих посадових осіб термін перебування під вартою продовжується. Оскаржити таке рішення неможливо, як і визначити правові підстави тримання під вартою. Як було зазначено вище, відповідні нормативні документи ніколи не були оприлюднені, хоча безпосередньо порушують права людини. При цьому, пункт 3 статті 15 Конституції РФ встановив: «Будь-які нормативні правові акти, що зачіпають права, свободи та обов'язки людини та громадянина, не можуть застосовуватися, якщо вони не опубліковані офіційно для загальної інформації». Крім того, стаття 22 Конституції РФ не допускає затримання терміном більше 48 годин без судового рішення. Таким чином, правовий режим позбавлення волі українських некомпатантів є незаконним не лише з точки зору міжнародного права, а й з точки зору Конституції РФ.

Чимало керівників установ Федеральної служби виконання покарань (слідчих ізоляторів, колоній та інших) усвідомлюють, що їхні установи використовуються для незаконного утримання українських цивільних. Незаконне позбавлення волі створює для Федеральної служби виконання покарань та її співробітників високі ризики, зокрема міжнародних розслідувань, санкцій (обмежувальних заходів), кримінального переслідування з боку України та інших країн, Міжнародного кримінального суду, а також кримінального переслідування з боку РФ у разі зміни політичного режиму. У той же час, незаконне утримання під вартою великої кількості українських цивільних розглядається деякими співробітниками ФСВП як можливість просунути по службі за рахунок виконання явно незаконних вказівок керівництва ФСВП та співробітників ФСБ. Крім цього, збільшення кількості тих, що містяться в установах ФСВП, збільшує витрати на ці установи і, відповідно, збільшує можливості для корупції.

За інформацією українського Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, відомо близько 200 місць примусового тримання, у яких перебувають українські цивільні. Точна кількість цих установ може змінюватися внаслідок переміщення незаконно позбавлених волі із одних місць примусового тримання до інших. Ймовірно, російська влада планує скоротити кількість місць утримання українців для спрощення логістики. Використовувати близько 200 місць примусового тримання з окремими локаціями для утримання українців надзвичайно складно. Можна припустити, що українські військовополонені та цивільні будуть сконцентровані у кількох десятках місць примусового тримання.

Російські суди відмовляють у задоволенні скарг родичам людей, яких незаконно позбавили волі. Підтвердженням цього є апеляційне ухвала Московського міського суду від 29.01.2025 року по адміністративній справі №33а-813/2025 та інші судові рішення, які ми цитуємо нижче.

Родичі затриманих оскаржили ухвалу судді Преснянського районного суду міста Москви від 13.09.2024. Цією ухвалою Преснянський суд повернув родичам затриманих їх заяву про визнання незаконною бездіяльність Міністерства оборони РФ: воно не забезпечило комунікацію між затриманими та їхніми родичами. Автори заяви просили Преснянський районний суд визнати незаконною бездіяльність Міністерства оборони РФ, яка проявилася у незабезпеченні комунікації між затриманими та їхніми родичами, і усунути це порушення (забезпечити комунікацію). Мабуть, цей районний суд просто не знав, що робити. Скарга була обґрунтованою, але суд не хотів приймати рішення, яке б суперечило державній політиці. Внаслідок цього скаргу повернули заявникам.

Московський міський суд був змушений ухвалити рішення по суті. Він відмовив родичам затриманих, пославшись при цьому на Женевські конвенції. Нібито для вирішення питання про допущене порушення комунікації між затриманими та їх родичами передбачено інший порядок, який встановлено Женевською конвенцією. У зв'язку з цим заявлені вимоги не підлягають розгляду та вирішенню у порядку адміністративного судочинства. Другий касаційний суд загальної юрисдикції 7.08.2025 ухвалив у цій же справі ухвалу № 88а-19613/2025. У цьому абсурдному документі Другий касаційний суд без будь-яких реальних підстав відхилив докази заявників про те,

що їхні затримані родичі не є військовополоненими. Касаційний суд залишив апеляційну ухвалу від 29.01.2025 без змін.¹³

Таким чином, російські суди створили незаконну юридичну конструкцію, щоби не приймати рішення на захист прав затриманих українців. Роблячи висновки про таку судову практику, необхідно мати на увазі, що РФ вийшла зі складу Міжнародної комісії зі встановлення фактів (International Fact-Finding Commission). Комісія була офіційно утворена в 1991 році на підставі статті 90 Додаткового протоколу I 1977 до Женевських конвенцій (Протокол I). Комісія є постійним органом. Основна мета Комісії полягає у розслідуванні заяв про серйозні порушення міжнародного гуманітарного права.¹⁴ Росія відкликала заяву про визнання компетенції Міжнародної комісії щодо встановлення фактів у листопаді 2019 року. Відповідний закон було підписано президентом РФ 12 листопада 2019 року. Це означає, що Комісія самостійно не може ініціювати розслідування випадків порушення Росією норм міжнародного гуманітарного права. Для такого розслідування потрібна згода російського режиму. Очевидно, що такої згоди не буде.

Більшість звільнених з російської неволі українців зазнавали катувань і жорстокого поводження. Цей факт зафіксовано Офісом Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини: понад 91% опитаних цивільних після повернення з російських місць позбавлення волі заявили про те, що вони зазнавали катувань, жорстокого поводження та сексуалізованого насильства.¹⁵ Багато українських громадян після звільнення свідчать про недостатнє харчування, труднощі в отриманні медичної допомоги та участь російського медичного персоналу у катуваннях. Крім цього, перебування людей у неволі завдає їм сильних моральних страждань.

Порушуючи норми міжнародного гуманітарного права, російська сторона утримує українських некомпатантів у в'язничних умовах, тобто у цілодобово закритих камерах. У найкращому разі ці люди отримують одну щоденну прогулянку на повітрі тривалістю до 1 години. Такі умови утримання викликають кисневе голодування, сенсорну депривацію, сприяють погіршенню фізичного та психічного здоров'я людей.

Українські цивільні позбавлені волі і тривало утримуються в неволі незаконно. Україна не здійснює незаконних позбавлень волі російських некомпатантів, і таким чином немає об'єктивної можливості обмінів (надалі – одночасних звільнень) українських некомпатантів на російських. Український державний проєкт «Хочу до своїх» передбачає взаємне звільнення громадян України, засуджених українськими судами за підтримку РФ, на українських некомпатантів, яких російський режим незаконно позбавив волі.¹⁶ Однак протягом двох років дії цього проєкту було взаємно звільнено менше ста осіб з кожного боку. Україна та її союзники повинні домогтися повернення незаконно ув'язнених громадян без взаємних звільнень та умов з боку РФ.

На окупованих територіях поширена незаконна практика заборони цивільній особі виїжджати за межі населеного пункту/області, де вона проживає. Деяких некомпатантів звільняють із місць примусового тримання за скаргами адвокатів, після чого співробітники ФСБ змушують цих людей підписати зобов'язання щодо невиїзду. Така практика обмежує свободу пересування людей і не дозволяє розглядати їх як вільних. Подібні зобов'язання є незаконними. Це не є підписка про невиїзд, тому що офіційно підписку про невиїзд беруть у людини лише у разі кримінального переслідування. Якщо є офіційна підписка про невиїзд, то людині через 10-45 днів має бути висунуто звинувачення у скоєнні злочину. Однак у нашому випадку нічого подібного не відбувається.

¹³ Дело № 8а-20637/2025 [88а-19613/2025]. Судебные акты.

https://2kas.sudrf.ru/modules.php?name=sud_delo&srv_num=1&name_op=case&case_id=15522136&case_uid=7189dbf1-5e1e-45cd-8e1f-2141df453fed&new=0&delo_id=43

¹⁴ The International Humanitarian Fact-Finding Commission//IHFFC. <https://www.ihffc.org/>

¹⁵ Detention of civilians in the context of the armed attack by the Russian Federation against Ukraine. 24 February 2022 – 23 May 2023. 27 June 2023// OHCHR. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-06/2023-06-27-Ukraine-thematic-report-detention-ENG.pdf> P. 8.

¹⁶ Хочу к своим// <https://hochuksvoim.com/ru>

Наші висновки збігаються з висновками низки міжнародних розслідувань у тому, що українські некомбатанти утримуються у численних місцях позбавлення волі як на території РФ, так і на окупованих територіях України, а інформація про їхнє місцезнаходження відсутня у російських реєстрах ув'язнених.¹⁷

Результати моніторингу незаконних затримань

Здійснено моніторинг 8221 унікальних випадків незаконних затримань за період з 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2025 року. Охопитивесь період повномасштабної агресії стало можливим через взаємодію Експертної групи «Сова» з кількома українськими недержавними організаціями, наприклад, з «Архів війни».

1. Загальна характеристика масиву моніторингу.

Кількість унікальних випадків незаконних позбавлень волі: 8221, серед яких:

- Утримання під вартою «за протидію спеціальній військовій операції», які були офіційно підтверджені російським режимом (наприклад, відповіді родичам затриманих);
- Ув'язнення, не підтверджені російським режимом, але підтверджені іншими офіційними джерелами (наприклад, Міжнародним Комітетом Червоного Хреста, який проінформував про це родичів);
- Ув'язнення людей, інформацію про місце утримання яких було отримано від звільнених;
- Ув'язнення людей, які вже звільнені різними способами та повернулися до України.

2. Демографічний профіль незаконно позбавлених волі

2.1. Вік.

Середній вік людей із групи незаконно позбавлених волі – 43,2 роки (розрахунок зроблено з випадків, коли нам відомий вік жертв незаконно ув'язнених). Найбільшою групою є група людей віком від 30 до 39 років – 2036 випадків. Наступною за кількістю відомих випадків є група 40 – 49 років – 1872 випадки, третьою за кількістю – 18–29 років – 1395 випадків, 50–59 років – 1385 випадків. Таким чином, серед жертв незаконних ув'язнень домінують представники соціально та економічно активного населення. Репресії спрямовані на людей, здатних, на думку окупантів, до соціальної активності, самоорганізації та опору.

2.2. Стать. Переважна більшість незаконно ув'язнених – чоловіки –

6511 унікальних випадків. Жінки становлять меншу частку, але їхня присутність є відносно стабільною в різні періоди.

Подібна гендерна асиметрія затримань є результатом уявлення окупантів про більшу небезпеку чоловіків та «колективну відповідальність» чоловіків призовного віку.

У зв'язку з важливістю гендерного аспекту незаконних ув'язнень у даному аналітичному матеріалі інформацію про ув'язнених жінок деталізовано.

За верифікованими даними нашого моніторингу, зафіксовано 1720 випадків незаконного позбавлення волі жінок. З них:

- Загиблих – 4 жінки. Двох жінок убито під час активної фази окупації, їхні тіла виявлено на Київщині, 2 жінки загинули безпосередньо в місцях позбавлення волі внаслідок тортур або неналежних умов утримання.

¹⁷ Manisha Ganguly, Shaun Walker, Piotr Sauer, Tetyana Nikolayenko, Anton Naumliuk, Artem Mazhulin and Lucy Swan Inside Taganrog: beatings, electrocution and starvation at prison where Ukrainians were tortured. 30 Apr. 2025//The Guardian. https://www.theguardian.com/world/2025/apr/30/inside-taganrog-beatings-electrocution-and-starvation-at-prison-where-ukrainians-were-tortured?utm_source=chatgpt.com

- Звільнених – 6 жінок. Їх повернули на підконтрольну територію України в рамках процедур взаємного звільнення.

У місцях несвободи на окупованих територіях України та на території РФ – 1710 жінок. У цій групі ми виділяємо підгрупи:

- Жінки, які були засуджені або перебувають під слідством, головним чином за статтею Кримінального кодексу РФ «Шпигунство» (стаття 276 КК РФ) та за статтею «Незаконне придбання, передача, збут, зберігання, перевезення, пересилання або носіння вибухових речовин або вибухових пристроїв» (ст. 222.1). У цій підгрупі 257 жінок;
- Жінки, інформація про яких відсутня або частково відома (режим *incommunicado*). У цій підгрупі 1453 жінки.

2.2.1. Соціально-демографічні характеристики жінок цієї групи

- Середній вік – 42 роки.
- Інтервал років народження: 1935–2006.
- Найстарші жінки у цій групі мають вік понад 85 років.
- Наймолодші – 18 років на момент зникнення або позбавлення волі.

Це свідчить про відсутність будь-яких вікових обмежень у практиках переслідування. Жертвами незаконного позбавлення волі є представниці всіх вікових груп – від студенток до пенсіонерок.

Аналіз демографічних характеристик незаконно позбавлених волі жінок дозволяє висловити такі припущення:

- середній вік у 42 роки вказує на те, що російський режим намагається позбавити українське суспільство жінок із найактивнішої соціальної групи;
- жінки, народжені до 1960-го року вже мають у більшості випадків хронічні захворювання. В умовах багатьох російських СІЗО (наприклад, у Кізелі Пермського краю) ці захворювання несуть загрозу їхнім життям через відсутність доступу до адекватної медичної допомоги.

2.2.2. Професійний та соціальний профіль

Серед жінок, що незаконно утримуються, — представниці різних професій та соціальних груп:

- працівниці органів місцевого самоврядування;
- громадські активістки;
- журналістки та блогерки;
- медики та провізорки;
- студентки;
- представниці бізнесу;
- співробітниці різних правоохоронних органів;
- представниці інших соціально-професійних груп.

Такий спектр видів занять жінок свідчить, що їхнє переслідування має системний характер і спрямоване на:

- представниць публічної влади;
- громадянське суспільство та незалежні медіа;
- сектор безпеки та оборони;
- гуманітарну та медичну сферу.

Фактично йдеться про цілеспрямоване ослаблення соціальної стійкості місцевих спільнот та придушення активної громадянської позиції жінок.

2.3. Характер порушень

Зафіксовані випадки включають:

- незаконні затримання та примусові зникнення;

- утримання без доступу до правової допомоги (недопуск незалежних адвокатів через фактичну їхню відсутність на території РФ та окуповані території України);
- катування та психологічне насильство, у тому числі сексуальне насильство або загроза його застосування;
- політично мотивовані вироки позбавлення волі;
- примусове переміщення до місць несвободи на території РФ (переміщення цивільних осіб з окупованих територій на територію держави-окупанта є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права);
- використання материнства як інструменту тиску;
- погрози дітям;
- відсутність належної медичної допомоги з урахуванням потреб жінок.

3.Динаміка затримань і незаконного позбавлення волі

- До 2022 року (період до повномасштабного вторгнення) масштаб незаконних затримань був значно меншим порівняно з наступними періодами.
- З 2022 року (початок повномасштабного вторгнення) спостерігається різке збільшення кількості ув'язнень. Фіксуються масові ув'язнення протягом кількох перших днів після встановлення окупаційного контролю та хвилеподібні сплески, пов'язані з посиленням військової активності у відповідному регіоні.
- У 2023-2024 роках динаміка ув'язнень на окупованих територіях дещо зменшилася, але не зведена до нуля. Незаконні затримання тривали. Вочевидь, що військовий контроль РФ є головною причиною незаконних ув'язнень, визначає системність та організований характер незаконного позбавлення волі.

4.Географія незаконних затримань і позбавлення волі

Основна концентрація випадків є на території активних бойових дій та у регіонах з тривалим періодом окупації. Існує пряма залежність між кількістю задокументованих випадків незаконних ув'язнень та тривалістю окупації. Конвеєр репресій не зупиняється, що свідчить про інституційний характер цих репресій.

5.Місця утримання жертв незаконного позбавлення волі

Виділяються дві основні групи місць утримання.

- Офіційні місця примусового тримання (виправні колонії, ізолятори тимчасового тримання, слідчі ізолятори та інші).
- Неофіційні місця примусового тримання. Це, наприклад, ями в гаражах та підвали. Існує певна градація таких місць за їхньою «комфортністю». Наприклад, після деякого часу в гаражній ямі люди можуть перевести до підвалу як нагороду або обіцянку кращих умов в обмін на співпрацю. Неофіційні місця примусового тримання найчастіше використовуються на окупованих територіях України. У той же час вже відомі випадки використання неофіційних місць примусового утримання на території РФ.

Існує також «перехідний варіант» між офіційними та неофіційними місцями примусового тримання. Це підвали та інші приміщення будівель відділів (управлінь) поліції та інших репресивних органів. У цих будинках знаходяться офіційні ізолятори тимчасового тримання, але людей без оформлення утримують також у підвалах.

Високий відсоток невстановленого місця знаходження людей підтверджує масовий характер такого злочину як незаконне позбавлення волі. Крім цього, порушується права родичів затриманої особи на інформацію, право затриманої людини на доступ до правової допомоги.

6.Статуси людей, які були незаконно ув'язнені

Доступні для аналізу випадки включають такі статуси:

- Позбавлений волі станом на зараз. Серед людей із цієї групи дехто був ув'язнений ще в перші дні повномасштабного вторгнення. Позбавлення волі для них триває вже понад чотири роки.
- Звільнено. На окупованих територіях деяких затриманих некомбатантів звільняли за кілька днів після затримання або за кілька тижнів з поясненням з боку російських військових, що вони «пройшли перевірку». Декого переміщали за межі регіону затримання, і вони поверталися разом із військовополоненими внаслідок взаємних звільнень (обмінів). При цьому причини звільнення цих людей залишалися незрозумілими, представники російської влади ніколи не давали ніяких пояснень.
- Загинув.
- Статус не встановлено (відсутня інформація про людину). Це найпоширеніший випадок, коли затримання людини підтверджено кількома джерелами, але жодної іншої інформації про людину немає.
- Непідтвержене ув'язнення. Є інформація про можливе позбавлення волі людини, але немає можливості перевірити цю інформацію.

Отже, база містить як поточні, і завершені випадки, що дозволяє: аналізувати тривалість утримання в неволі; фіксувати порушення міжнародного гуманітарного права, військові злочини та злочини проти людяності; оцінювати масштаб практики незаконних ув'язнень.

7. Соціально-професійний профіль жертв незаконного позбавлення волі

Серед ув'язнених присутні:

- Представники місцевого самоврядування (як депутати, і працівники виконавчих органів).
- Державні службовці.
- Педагоги.
- Медики.
- Підприємці.
- Суспільні активісти.
- Священнослужителі різних конфесій.
- Інші цивільні особи.

Спостерігаються ознаки вибірковості незаконних ув'язнень. Частіше за інших позбавляють волі:

- людей із проукраїнською позицією;
- лідерів громадської думки;
- представників органів влади;
- громадських активістів.

Це характеризує незаконні ув'язнення як елемент цілеспрямованої стратегії придушення соціальної активності. Окупанти розглядають будь-яку соціальну активність як основу опору.

Правові основи покращення умов утримання та звільнення українських некомбатантів

Висновок про незаконність тривалого позбавлення волі цивільних дозволяє зробити Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки та покарання, а також Женевські конвенції та протоколи до цих конвенцій. Україна та Російська Федерація є учасницями обох Конвенцій та Першого протоколу до них. Відповідно, обидві країни зобов'язані дотримуватися цих документів.

Ключовою статтею Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки та покарання для обґрунтування можливості звільнення цивільних громадян України є перша стаття (перший пункт першої статті): «Для цілей цієї Конвенції визначення «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисно завдається сильний біль чи страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості або визнання, покарати її за дію, яку вчинила вона або третя особа або в скоєнні якої вона підозрюється, атакож залякати або примусити її або третю особу, або з будь-якої причини, заснованої на

дискримінації будь-якого характеру, коли такий біль або страждання завдаються державною посадовою особою чи іншою особою, яка виступає в офіційній якості; або їх підбурювання, або за їх відома чи мовчазної згоди. Це визначення не передбачає біль чи страждання, які виникають лише внаслідок законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи викликаються ними випадково».

Позбавлення волі на невизначений термін та тривалий час людей, які не є військовополоненими та яким не пред'явлено звинувачення у скоєнні злочинів, можна обґрунтовано вважати одним із видів жорстокого поводження з наступних причин. Позбавлення волі завдає моральних страждань різного виду. Конвенція проти катувань не дає визначення сильного морального страждання, проте світова практика дозволяє зробити висновок, про те, що позбавлення волі завдає сильного морального страждання. Людина, яка перебуває в ув'язненні під повним контролем інших людей, примусово позбавлена можливості:

- вести звичний спосіб життя, бачити родичів та друзів та спілкуватися з ними;
- самостійно приймати рішення;
- забезпечувати себе та членів своєї сім'ї засобами існування;
- дбати достатньо про своє здоров'я, наприклад, за допомогою рухової активності.

Цей перелік чинників морального страждання не є вичерпним.

Для військовополонених, засуджених і підслідних ці моральні страждання невіддільні від законних санкцій щодо представників цих груп людей. Але до цивільних українців, не військовополонених, не засуджених та не підслідних, поняття законних санкцій неможливо застосовувати.

Женевська конвенція (ЖК IV) про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. допускає інтернування цивільних осіб в окремих випадках. Проте громадяни України не були офіційно інтерновані до Росії. Представники російського режиму не ухвалювали передбачені статтею 42 Конвенції розпорядження про інтернування. Викраденим в Україні громадянам не надавалося відповідно до статті 43 право на оскарження рішень щодо інтернування.

Стаття 78 цієї Конвенції передбачає, що рішення про інтернування повинні прийматися відповідно до нормальної процедури, яка встановлюється державою-окупантом на підставі цієї Конвенції. Цю норму не дотримано Російською Федерацією. Офіційно інтернування не здійснювалося владою Російської Федерації. Як би широко влада РФ не трактувала інтернування, вони повинні звільнити цивільних. Пункт В норми 128 звичайного міжнародного гуманітарного права встановив: «Інтерновані цивільні особи мають бути звільнені негайно після зникнення причин, які викликали необхідність інтернування, але в будь-якому разі не пізніше, якнайшвидше після завершення активних військових дій».¹⁸

За такий тривалий період, протягом якого більшість цивільних позбавлені волі, будь-які причини їхнього інтернування зникли, навіть якщо вони колись існували. Так, багато цивільних були затримані окупантами в населених пунктах, які наразі вже деокуповані і підконтрольні українській владі. На території цих населених пунктів військові дії не ведуться, тому не може бути причин подальшого утримання під вартою.

У тих рідкісних випадках, коли влада РФ у 2022 році дала відповіді на запити про статус цивільних українців, причиною ув'язнення називали «протидія спеціальної військової операції». Таку ж причину, а саме «протидія спеціальної військової операції», представники російської влади офіційно називають у відповідях про долю українських військовополонених. У деяких відповідях російських посадових осіб про цивільних українців зазначено, що ув'язнені утримуються відповідно до вимог Женевської конвенції щодо поводження з військовополоненими. Для російської влади немає відмінностей у правових статусах українських цивільних та військовополонених. Російський режим розглядає українських некомбатантів як військовополонених. Такий підхід явно порушує міжнародне право.

¹⁸ Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми// International Committee of the Red Cross. https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf

Влада РФ у деяких відповідях на запит про долю українських цивільних вказувала, що «Застосування до затриманих Третьої Женевської Конвенції зумовлене змістом статті 5 цієї Конвенції». Стаття 5 Третьої Женевської конвенції встановила, що «ця Конвенція застосовується до осіб, зазначених у статті 4, з моменту, коли вони підпадають під владу супротивника, до їхнього остаточного звільнення та репатріації. Якщо виникає сумнів, чи належать особи, які брали участь у військових діях і потрапили до рук противника, до категорій, перелічених у статті 4, такі особи користуються захистом цієї Конвенції доти, доки їх статус не буде визначено компетентним трибуналом». У статті 4 перелічені різні групи військовополонених. Таким чином, влада РФ стверджує щодо деяких цивільних, що вони підозрюють цих людей у причетності до комбатантів і зобов'язуються визначити їх статус судовим рішенням (рішенням компетентного трибуналу). Наразі немає письмових відповідей від влади РФ щодо всіх затриманих цивільних із зазначенням правового статусу цих людей. Можна припустити, що вищезгадане підґрунтя для тримання людей у неволі застосовується для всіх цивільних українців, яких позбавили волі «за протидію спеціальній військовій операції». Нам не відомо про будь-які судові рішення в РФ, які б визнавали цивільних українців комбатантами.

До цивільних, щодо яких немає судових вироків та не порушено кримінальні справи, необхідно застосовувати норму ч. 3 ст. 75 Першого Додаткового протоколу до Женевських конвенцій: «Будь-яка особа, яка зазнала арешту, ув'язнення або інтернування за дії, пов'язані зі збройним конфліктом, повинна бути негайно поінформована зрозумілою їй мовою про причини вжиття таких заходів. За винятком випадків арешту або затримання за кримінальні правопорушення, такі особи повинні бути звільнені в найкоротший термін і в будь-якому випадку, як тільки обставини, що виправдовують арешт, затримання або інтернування, припинили своє існування» і норму ч. 1 статті 50 Першого Протоколу «У разі сумніву, чи є якась особа цивільною особою, вона вважається цивільною особою».

Поняття «найкоротший термін» не визначено у міжнародному гуманітарному праві точною кількістю місяців чи днів. Однак очевидно, що період чотири роки не є найкоротшим терміном. Багато цивільних було затримано ще в лютому-березні 2022 року, і цих людей досі не звільнено. Коли бойові дії на території, де мешкав і був затриманий некомбатант, давно припинено, а людину не звільняють, це явне порушення норми про звільнення «у будь-якому разі, як тільки обставини, що виправдовують арешт, затримання чи інтернування, припинили своє існування». Крім того, як було показано вище, будь-які сумніви щодо статусу цивільного Перший Протокол зобов'язує трактувати так, що ця людина є цивільною.

Варто також врахувати наступну норму Женевської конвенції IV та коментарів до неї: оскільки інтернування не може бути мірою покарання, інтерновані особи не можуть утримуватися без зв'язку із зовнішнім світом. Існує загальна презумпція сприяння/ дозволу контактів із сім'єю в розумні терміни (цей принцип відображено у статтях 106, 107 та 116 Женевської конвенції IV).

Таким чином, дії РФ щодо тривалого безстрокового незаконного позбавлення волі громадянських українців можна розглядати як жорстоке поводження.

Умови утримання українців у РФ та на окупованих територіях є вкрай важкими. Як цивільні, так і військовополонені утримуються у в'язницях: у закритих камерах, з можливістю одноденної прогулянки у найкращому разі. Усі цивільні (без винятку), що повернулися в Україну, підтверджують, що їх утримували саме в таких умовах. Також вони свідчили про відсутність медичного забезпечення та належного харчування. Це призвело до суттєвої втрати ваги людей та порушень функцій організму. Кисневе та сенсорне голодування, порушення здоров'я та психіки завдало людям додаткових страждань.

Правила міжнародного гуманітарного права (МГП) також кажуть, що цивільні особи, позбавлені волі, повинні утримуватися у приміщеннях, віддалених від зони бойових дій, із належним забезпеченням охорони здоров'я та гігієни (ст. 83 ЖК IV). У будь-якому випадку, будь то інтернування, чи зміна місця проживання з міркувань безпеки, чи затримання, чи ув'язнення у зв'язку з кримінальним розглядом, з людьми потрібно поводитися гуманно: надавати притулок, достатнє харчування, воду, одяг, медикаменти тощо (Статті 76, 85, 87, 84-92).

Наразі російські злочинці, які знущаються над полоненими українцями, перебувають поза зоною досяжності як українського, так і міжнародного правосуддя. Ймовірно, цих людей не вдасться затримати та віддати під суд найближчим часом. Проте порушення проти них кримінальних справ та запровадження санкцій буде виконувати роль стоп-фактора: буде стримувати цих людей та їхніх колег від скоєння нових злочинів. Агресія РФ проти України, міжнародне засудження цієї агресії та санкції проти РФ значно знизили визначеність та стабільність ситуації для росіян та впевненість у завтрашньому дні. Російські військові злочинці можуть понести відповідальність як у разі зміни політичного режиму в РФ, так і до цього моменту у разі затримання цих злочинців за межами РФ.

Додаткові правові підстави для звільнення цивільних дає Міжнародна конвенція захисту всіх осіб від насильницьких зникнень. Україна ратифікувала цю Конвенцію у 2015 році, проте фактично її не застосовувала. «Для цілей цієї Конвенції насильницьким зникненням вважається арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави або особами або групами осіб, що діють з дозволу, визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю або місцезнаходження зниклої особи, внаслідок чого ця особа залишена без захисту закону» (ст. 2). Абсолютна більшість цивільних, яких РФ примусово утримує, варто розглядати як жертв насильницьких зникнень. РФ не повідомляє про всі випадки затримань некомпатантів та відмовляється надати інформацію про місцезнаходження цивільних навіть найближчим родичам. Приховування інформації про місцезнаходження особи та відсутність можливості комунікації з нею є характерними ознаками насильницького зникнення.

Країни, які підписали та ратифікували Конвенцію про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, мають виконувати її норми. Таких країн у світі 72. РФ не є членом Конвенції і не має наміру виконувати її норми. Але країни-члени Конвенції можуть переслідувати громадян РФ - порушників Конвенції (військовослужбовців, співробітників Федеральної служби виконання покарань, Федеральної служби безпеки та інших посадових осіб).

Розвивається практика санкцій (обмежень) щодо посадових осіб, винних у незаконних затриманнях. У публічному просторі постала вимога санкцій щодо російських державних органів, які здійснюють репресивну політику російського режиму щодо українців.

Європейський парламент у пункті Н резолюції від 09.07.2025 2025/2710(RSP) констатував: «Росія продовжує безперервно вчиняти жадливі військові злочини проти безневинних цивільних осіб; оскільки, за даними української влади, приблизно 16000 українських цивільних осіб, як відомо, позбавлено волі в Росії та тимчасово окупованих територіях України, хоча реальні цифри, ймовірно, значно вищі; оскільки понад 70000 українців, у тому числі цивільних осіб, дітей та військовослужбовців, офіційно визнані зниклими безвісти», а у пункті 23 цієї резолюції закликав ЄС запровадити індивідуальні санкції проти російських чиновників, відповідальних за насильство та катування ув'язнених та позбавлених волі українців. Проте заклик цієї резолюції має дуже обмежений характер, оскільки йдеться лише про індивідуальні санкції і лише за насильство і катування. Подібний підхід до санкцій зводить системну проблему до ексцесів виконавців та ігнорує такий масовий злочин, як незаконне позбавлення волі.

У пункті I резолюції від 24.02.2026 2026/2599(RSP) Європейський парламент констатував: «У той час як Військова поліція Міністерства оборони Росії, Федеральна служба безпеки і Федеральна служба виконання покарань утримують в умовах відсутності зв'язку із зовнішнім світом невстановлену кількість українських осіб. 16 000 українських цивільних осіб були незаконно позбавлені волі» і в пункті 20 сформулював вимогу: «Закликає ЄС та його держави-члени запровадити санкції проти Військової поліції Міністерства оборони Росії, Федеральної служби безпеки та Федеральної служби виконання покарань за їх систематичну участь у скоєнні військових злочинів і злочинів проти злочинів, тортури та утримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом; закликає, крім того, ЄС та його держави-члени запровадити персональні санкції проти всіх керівників установ та інших російських посадових осіб російських пенітенціарних установ, у яких незаконно утримуються цивільні особи України; закликає ЄС та його держави-члени заборонити в'їзд до Шенгенської зони російських військовослужбовців, які брали участь у агресивній війні проти України; наполегливо закликає держави-члени систематично боротися з проблемою обходу санкцій та забезпечити їхнє

повне та ефективне виконання». Ця резолюція вперше включила вимогу щодо введення санкцій щодо російських державних організацій, які здійснюють репресивну політику російського режиму щодо українців.

Висновки

У період після звільнення з полону в'язнів за останній рік

вторгнення та до кінця 2025 року, та аналіз 8221 унікальних випадків дозволяє зробити висновок про те, що подібні ув'язнення є масовими та системними. Кількість випадків позбавлення волі має певну закономірність: сплеск у перші дні після окупації території та стабілізація у наступний період із посиленням у разі активізації воєнних дій у регіоні.

Середній вік незаконно позбавлених волі людей – близько 43 роки. Найбільш чисельною є група людей віком від 31 до 45 років. Наступною за кількістю відомих випадків є група 46 - 60 років, третьою – група віком 18 - 30 років. За цією групою є група людей віком 60 років і старші. Таким чином, серед жертв незаконних ув'язнень переважають представники соціально та економічно активного населення.

Чоловіків значно більше серед незаконно позбавлених волі. Водночас відсоток затриманих жінок є досить стабільним протягом усього періоду моніторингу.

Серед затриманих є: представники місцевого самоврядування (як депутати, так і співробітники виконавчих органів); державні службовці; педагоги; медики; підприємці; громадські активісти; священнослужителі різних конфесій; представники інших цивільних професій.

Системні порушення прав та скоєння злочинів щодо цивільних українців та військовополонених, у тому числі незаконні ув'язнення, є не ексцесами виконавців, а державною політикою російського режиму. Окупанти позбавляють волі соціально активних людей, які є представниками різних соціально-професійних груп. Цих людей розглядають як потенційні центри опору, навколо яких можуть об'єднатися інші незадоволені окупацією. Мета цієї політики – зміцнення контролю над окупованими територіями, у тому числі шляхом створення атмосфери страху у населення окупованих територій та серед українських військових. Таке цілепокладання дозволяє розглядати цю державну політику як державний терор.

Більшість представників російського режиму розуміють, що таким ставленням до цивільних українців, які перебувають під повним контролем російської влади, вони порушують як міжнародні зобов'язання, так і законодавство РФ. Проте, жодних добровільних кроків щодо масового звільнення українських некомбатантів чи поліпшення їхнього становища не відбувається. Можна впевнено прогнозувати, що таких кроків не буде й надалі. Масове звільнення українців можливе лише внаслідок угоди про мир чи перемир'я між Україною та РФ під міжнародні гарантії. Однак і в цьому випадку російський режим не звільнить усіх незаконно позбавлених волі. Не будуть автоматично повернені деякі жертви незаконних затримань, які з різних причин важливі для російського режиму, і всі українські політичні в'язні – жертви повномасштабного вторгнення.

Що робити? (Рекомендації)

Російська влада не виконує вимог міжнародного гуманітарного права щодо українських некомбатантів. Російська Федерація вийшла з більшості міжнародних угод, які обмежували свавілля російського режиму. Поліпшення умов утримання та звільнення українців можливе лише внаслідок примусу російського режиму робити це. Є кілька способів такого примусу, у тому числі порушення кримінальних справ та винесення вироків в Україні, застосування можливостей універсальної юрисдикції іншими країнами, запровадження обмежувальних заходів щодо російських посадових осіб та організацій.

Практика українських правозахисників показала, що найбільш ефективний спосіб такого примусу – санкція, тобто обмежувальний захід. До початку 2025 року було досягнуто дуже невеликого прогресу у справі запровадження санкцій за катування та незаконне позбавлення волі. Канада запровадила санкції проти кількох російських посадових осіб. Європейський парламент у п. I резолюції 2025/2710(RSP) від 09.07.2025 констатував: «І. оскільки російська влада систематично організувала насильницькі зникнення великої кількості українських цивільних осіб, позбавляючи волі людей без військової приналежності за безпідставними та сфабрикованими звинуваченнями, причому їхня доля та місцезнаходження залишаються невідомими, залишаючи їхні родини у болючій невизначеності; насильницькі зникнення з боку Росії є частиною широкомасштабного, систематичного та скоординованого нападу на громадянське населення України» і в п. 23 запропонував Європейському Союзу запровадити персональні санкції проти російських чиновників, відповідальних за насильство та тортури щодо затриманих і позбавлених волі українців.¹⁹ Ця резолюція була, безумовно, деяким прогресом. Але такий підхід недостатній: санкції пропонуються лише щодо конкретних посадових осіб і лише за насильство та тортури. Таким чином, дана резолюція фактично нормалізує грубе порушення – незаконне позбавлення волі некомбатантів, і проблема зводиться до ексцесів виконавців.

Європейський парламент у пункті I резолюції від 24.02.2026 [2026/2599\(RSP\)](#) констатував: «У той час як Військова поліція Міністерства оборони Росії, Федеральна служба безпеки та Федеральна служба виконання покарань утримують в умовах відсутності зв'язку із зовнішнім світом невстановлену кількість українських військовополонених та цивільних осіб, українські правозахисні організації оцінюють, що до 16 000 українських цивільних осіб були незаконно позбавлені волі» і в пункті 20 сформулював вимогу: «Закликає ЄС та його держави-члени запровадити санкції проти Військової поліції Міністерства оборони Росії, Федеральної служби безпеки та Федеральної служби виконання покарань за їх систематичну участь у скоєнні військових злочинів та злочинів проти людяності, включаючи насильницькі зникнення, довільні затримання, тортури та утримання під вартою без зв'язку із зовнішнім миром; закликає, крім того, ЄС та його держави-члени запровадити персональні санкції проти всіх керівників установ та інших російських посадових осіб російських пенітенціарних установ, у яких незаконно утримуються цивільні особи України; закликає ЄС та його держави-члени заборонити в'їзд до Шенгенської зони російських військовослужбовців, які брали участь у агресивній війні проти України; наполегливо закликає держави-члени систематично боротися з проблемою обходу санкцій та забезпечити їхнє повне та ефективне виконання». ²⁰ Ця резолюція вперше включила вимогу щодовведення санкцій щодо російських державних організацій, які здійснюють репресивну політику російського режиму щодо українців.

Резолюція Європарламенту від 24.02.2026 відкриває можливість адвокатування санкцій (обмежувальних заходів) ЄС та окремих країн до російських державних структур, які здійснюють державну політику щодо незаконно позбавлених волі українців: Військової поліції Міністерства оборони, Федеральної служби безпеки та Федеральної служби виконання покарань. Санкції щодо

¹⁹ Resolution on the human cost of Russia's war against Ukraine and the urgent need to end Russian aggression: the situation of illegally detained civilians and prisoners of war, and the continued bombing of civilians// [https://oeil.europarl.europa.eu/oeil/en/procedure-file?reference=2025/2710\(RSP\)](https://oeil.europarl.europa.eu/oeil/en/procedure-file?reference=2025/2710(RSP))

²⁰ Resolution on four years of Russia's war of aggression against Ukraine and European contributions to a just peace and sustained security for Ukraine// [https://oeil.europarl.europa.eu/oeil/en/procedure-file?reference=2026/2599\(RSP\)](https://oeil.europarl.europa.eu/oeil/en/procedure-file?reference=2026/2599(RSP))

державних структур роблять правильний акцент на тому, що порушення прав людини, військові злочини та злочини проти людяності щодо незаконно затриманих здійснюються в рамках державної політики Російської Федерації.

Проектування санкцій за незаконні затримання має виходити з того, що вони не є покаранням чи помстою. Обмежувальні заходи є методом профілактики подальших порушень. Цілями санкцій мають бути покращення умов утримання українських некомбатантів та їх звільнення без прив'язки до перемир'я чи угоди про мир. Оскільки санкції є формою превенції, то за її введенні необхідно позначати умови, у виконанні яких санкції зменшуються, зупиняються чи знімаються.

Проектування та запровадження санкцій потребують постійної взаємодії виконавчих органів Європейського Союзу, урядів зацікавлених країн (зокрема тих, що не входять до ЄС) та представників української правозахисної спільноти. Доцільно створення координаційних механізмів (робочих груп, переговорних майданчиків) задля забезпечення такої взаємодії.

Необхідно продовжити моніторинг незаконних ув'язнень та розвиток системи такого моніторингу, зокрема використанням високотехнологічних інструментів OSINT. Такі інструменти слід розробляти не лише для випадків незаконних затримань, а й для випадків незаконних судових рішень.

Додаток 1. Огляд результатів Solidarity Talks щодо впливу на російські державні організації, що реалізують репресивну державну політику

18 лютого 2026 року у форматі Solidarity Talks відбулася онлайн дискусія правозахисників регіону ОБСЄ на тему «Державні організації – порушники норм міжнародного права в умовах війни: як на них можна впливати?». В обговоренні взяли участь 28 осіб із 15 країн. Модерував дискусію голова Правління «Експертної групи «Сова» Михайло Савва.

Метою цієї дискусії не було прийняття рішень чи напрацювання рекомендацій, - лише вислухати різні точки зору для того, щоб глибше розуміти проблему. Також не оцінювалися точки зору на предмет того, наскільки вони правильні чи помилкові.

Одним із найважливіших аспектів дискусії було обговорення санкцій. Правозахисники по-різному розуміють санкції як інструмент. Різне розуміння санкцій призводить до непорозумінь між різними групами правозахисників.

Короткий огляд основних ідей, які були озвучені (без посилання на авторів):

Системні порушення правил, а також злочини щодо цивільних і військовополонених не є ексцесами російських виконавців, вони є складовою свідомої державної політики. Мета цієї політики – створення атмосфери страху на окупованих територіях та серед українських військових. Відповідно, цю політику можна вважати державним терором.

Російський режим розуміє, що ставлення до українських некомпатантів, які перебувають під повним контролем російської влади, є порушенням і міжнародних зобов'язань, і навіть законодавства РФ. Однак жодних добровільних кроків щодо звільнення цих людей чи поліпшення їхнього становища не відбувається. Таких кроків не буде й надалі. Масове звільнення українців можливе лише внаслідок угоди про мир чи перемир'я між Україною та РФ під міжнародні гарантії. Однак і в цьому випадку російський режим не віддасть усіх незаконно позбавлених волі. Не буде автоматичного повернення жертв незаконних затримань та політичних в'язнів лише за фактом миру.

Можна лише примусити російський режим поліпшити умови утримання та звільнити українців. Найбільш простий і найбільш перспективний спосіб такого примусу - санкції, тобто обмежувальні заходи. Наразі досягнуто невеликого прогресу у справі запровадження санкцій за катування та незаконне позбавлення волі. Наприклад, Канада запровадила санкції проти кількох російських посадових осіб. Європейський парламент у п. I резолюції [2025/2710\(RSP\)](#) від 09.07.2025 констатував: «I. оскільки російська влада систематично чинила насильницькі зникнення великої кількості українських цивільних осіб, затримуючи осіб без військової приналежності за безпідставними та сфабрикованими звинуваченнями, причому їхня доля та місцезнаходження залишаються невідомими, залишаючи їхні сім'ї у хворобливій невизначеності; оскільки насильницькі зникнення з боку Росії є частиною широкомасштабного, систематичного та скоординованого нападу на громадянське населення України» і у п. 23 запропонував

~~Європейському~~ Союзу запровадити персональні санкції проти російських відповідальних за насильство та тортури щодо ув'язнених та затриманих українців. Це, безперечно, деякий прогрес. Але цього замало: санкції пропонуються лише щодо конкретних людей і лише за насильство та катування. Таким чином, незаконне позбавлення волі цивільних, що є грубим порушенням, нормалізується, і вся проблема зводиться до ексцесів виконавців.

Доцільним є адвокатування ідеї санкцій ЄС та окремих країн щодо російських державних структур, які здійснюють російську державну політику щодо незаконно позбавлених волі українців: Військової поліції Міністерства оборони, Федеральної служби безпеки та Федеральної служби виконання покарань. Прийняття рішень про такі санкції буде складним для влади ЄС та окремих країн, оскільки вони співпрацюють із цими російськими структурами у питаннях, не пов'язаних із російською агресією проти України. Санкції щодо російських державних структур роблять правильний акцент на тому, що їх політика є злочинною.

Використання терміну «санкції» допустиме і не є порушенням. Структури ООН використовують слово «санкції» лише щодо обмежень, запроваджених Радбезом ООН. Але це думка підрозділів ООН, а чи не норма міжнародних договорів. Санкції - зрозуміле всім загальноприйняте позначення обмежувальних заходів, зокрема у тих відносин між двома країнами чи групами країн, немає потреби ускладнювати термінологію. Різні структури Європейського Союзу активно використовують термін санкції.

Санкції не є покаранням чи помстою, хоча сприймаються саме так багатьма людьми. Санкції є методом профілактики подальших порушень. Необхідно конструювати санкції, виходячи саме із цього. Санкції щодо організацій не роблять автоматично винними всіх працівників цих організацій.

Необхідно дуже обережно пропонувати та конструювати санкції, особливо правозахисникам, оскільки цей інструмент може створювати умови для порушень прав людини або прямо порушувати такі права. Також крайня обережність потрібна у використанні історичних аналогій, наприклад, з Нюрнберзьким процесом.

Якщо санкції є формою превенції, то за її введенні слід ясно позначати умови, і під час яких санкції знімаються. Відсутність механізму оцінки виконання цих умов та механізму зняття санкцій є важливою проблемою, яка знижує ефективність санкцій як механізму превенції.